

Arbeidsmarkedet for psykologer i tiden som kommer. Bør utdanningskapasiteten endres?

BJØRN CHRISTIANSEN

Institutt for samfunnspsykologi
Universitetet i Bergen

The job market for Norwegian psychologists in the years to come. Should the professional training programs be altered?

Abstract. — At the present time the population of psychologists in Norway is around 1740, and the training programs in Oslo and Bergen turn out about 105 new professional psychologists a year. Due to the age distribution among psychologists, the country is faced with a yearly increase above 5 %. The absolute number of psychologists will not be stabilized before the 2010's, and it will then have reached around 3800. On the basis of projections of economic growth and population growth, and the demands for manpower within various public sectors, it is considered likely that unemployment among psychologists will emerge. The trend in new openings for psychologists over the last years (and the trend in the number of psychologists being registered at employment agencies in Oslo and Bergen) indicate that an intolerable unemployment situation probably will appear within the next 3 or 4 years. Referring to data from various sources it is contended that an increase in the number of psychologists at an annual 3 % level might resolve the situation, if the training programs are, at the same time, changed so as to emphasize (more than is presently the case) skills needed for employment in the private sector, in business and in non-service settings. It is proposed that the number of students admitted for training should be immediately reduced by 30 %, and that the resources made available by this change should be reinvested in strengthening and broadening the training programs. As the need for replacement of psychologists (due to retirement) starts to increase in about 15 years, the admittance should be brought back to the present level (and subsequently, may be even a little higher) so as to maintain a controlled and moderate population increase.

Arbeidsmarkedet for psykologer er avhengig av to forhold — av tilgangen på arbeid på den ene side, og av tilgangen på psykologer på den annen. Hvis tilbudet på jobber er større enn tilgangen på psykologer, står man overfor et for psykologstanden positivt arbeidsmarked. Dette har stort sett vært tilfelle både i 60- og 70-årene. Det var en viktig begrunnelse for utvidelsen av utdanningskapasiteten i Oslo i midten av 60-årene, og for opprettelsen av psykologstudiet i Bergen omkring 1970. Hittil har arbeidsmarkedet for psykologer stort sett vært preget av muligheter for valg av både arbeidsområde og arbeidssted. Det er imidlertid tegn som tyder på at situasjonen er i ferd med å endres, at vi går inn i en periode hvor tilgangen på psykologer vil overstige tilgangen på tradisjonelle psykologjobber.

Det er flere måter å forholde seg til en slik ny situasjon på. En måte er å si seg enig i at riktignok vil tilgangen på tradisjonelle psykologjobber bli mindre enn før, men dette kan kompenseres ved opparbeidelse av psykologjobber innenfor nye arbeidsområder. Arbeidsmarkedet er ikke en gitt størrelse, men er foranderlig og påvirkbart. Hittil er det ikke blitt gjort noe for å markedsføre psykologer. En økt innsats her vil ganske sikkert kunne gi de resultater man måtte ønske seg. Det ligger arbeidsoppgaver og venter for både det dobbelte og det tredobbelte av det nåværende antall. Frykt for overproduksjon er en ubegrunnet frykt. Alt snakk om en mulig overproduksjon — slik lyder denne argumentasjonen — gir bare uttrykk for ønsker om å holde tilgangen nede for derigjennom å øke og forbedre profesjonens statusmessige stilling. Legeyrket kan tas som et

eksempel. Fortsatt er det ingen arbeidsløshet blant leger å snakke om, til tross for at tallet på leger har passert 9000. For 50 år siden, da legetallet akkurat passerte 2000, var det mange som advarte mot overproduksjon og arbeidsløshet. I en artikkel i Legeforeningens tidsskrift for 1933, kan man f.eks. lese følgende varsko:

«La oss se litt på hvordan utsiktene for tilgående læger nu er. Vi kan gå ut fra at vårt land nu er riktig godt forsynt med læger. Man kan se dette derav, at antallet av læger som har nedsatt sig i byer, er stadig synkende i de senere år . . . Der er nu ikke mange plasser, hvor en ny læge kan finne levelige vilkår . . . 50 nye læger hvert år skulde være rundelig tilstrekkelig for landet . . . våre læreanstalter . . . gir oss en årlig tilgang på innpå 100 nye læger om året. Har landet plass til så mange? Dette spørsmål synes meget viktigere enn spørsmålet om, hvor mange der kan få plass på de medisinske læreanstalter» (Blich Holst, 1933).

Tilgangen på leger har i de senere år ligget på ca. 420 pr. år, altså over fire ganger så mange, som ble sett på som for mange, for 50 år siden.

Gitt en opprettholdelse av dagens utdanningskapasitet, er det blitt beregnet at vi vil ha en yrkesaktiv legestand på ca. 11.300 i 1990, og ca. 14.200 i år 2000. Samtidig er det blitt beregnet at etterspørselen etter leger neppe vil være på mer enn ca. 9.800 i 1990 og ca. 11.000 i år 2000. Dette betyr at man vil stå overfor en overproduksjon ved de to tidspunkt på henholdsvis 1.500 og 3.200 leger. Stilt overfor disse fremskrivninger er det blitt vedtatt å gå til reduksjoner i opptaket til medisinerstudiet, samtidig som det skal bli langt mer økonomisk belastende å studere medisin i utlandet. Tanken er å få redusert opptaket ved de norske lærersteder fra 370 til ca. 300 pr. år. Med et bortfall av utenlandsmedisinerne (ca. 40–50 pr. år), vil man stå overfor en nedskjæring på nærmere 30 %. Når man har gått til dette skritt, er det ikke ut fra betraktninger over hvor mange leger landet ideelt sett trenger og som det dermed kan sies å være behov for, men ut fra analyser av kostnadsrammer og hva landet

forventes å ha råd til. Legeutdannelsen er en dyr utdanning og legeföreningen en mektig organisasjon, som kan øve betydelig politisk press hvis det skulle bli et vedvarende overskudd av leger.

Mens statlige myndigheter har følt et særlig ansvar for dimensjoneringen av legetilgangen (og tannlegetilgangen) ut fra arbeidsmarkeds-kalkyler, og bekostet analyser av tilbuds- og etterspørselsforhold og gått inn for tilpasninger, har myndighetene ikke følt et tilsvarende ansvar for psykologprofesjonens utvikling. Det grunnlagsmaterialet som foreligger er blitt fremskaffet uten noen medvirkning fra sentralad-ministrasjonens side. Det er psykologene selv (gjennom deres yrkesorganisasjon og utdanningsinstitusjoner) som må stille spørsmål om hvilken utdanningsdimensjonering som er passende sett i lys av de fremtidige jobbmuligheter, og det er også disse instanser — i dagens situasjon — som må bære ansvaret for å komme frem til et mest mulig holdbart svar.

Det forhold at arbeidsmarkedet ikke svinger i takt med tilgangen på en bestemt type personell er ikke noe som bare gjelder for leger og psykologer. Som regel vil etterspørselen for en bestemt type spesialutdannet arbeidskraft iverksette en ekspansjon av utdannings-systemet, og når denne er vel kommet i gang vil etterspørselen etter en tid bli mettet, og man går inn i en fase med overproduksjon i forhold til arbeidsmarkedets behov. Dette synes å være en regel mer enn et unntak. Det skyldes at det nesten alltid vil være et «timelag» mellom etterspørsel og tilbud av forskjellige tjenester.

Det tar tid å svare på en økt etterspørsel, og det tar tid å tilpasse seg en stagnasjon eller reduksjon i etterspørselen. I begge tilfeller er det viktig å reagere før situasjonen er blitt helt kritisk, hvilket vil si at det er viktig å ha et åpent øye for utviklingstendenser og å handle ut fra de mest sannsynlige prognoser.

I mange sammenheng kan en reduksjon av utdanningskapasiteten være like problematisk som en utvidelse. Et forhold som ofte vil spille inn er at sterke svingninger i utdanningsvolumet over tid vil føre til skjevheter i en yrkesgruppes aldersfordeling — slik at en tilpassning på kort sikt til et redusert antall nye arbeidsplasser, vil føre til behov for ekspansjon

på litt lengre sikt, med sikte på å fylle opp de arbeidsplasser som blir ledige ved en stor gruppes uttreden fra yrkeslivet på grunn av fremtreden alder. Det er altså behov for en tosidig tilpasning: En kortsiktig rettet mot fluktuierende etterspørselsforhold, og en langsiktig, rettet mot erstatning av arbeidskraft på grunn av skiftende avgangsforhold.

Vi skal i det følgende se nærmere på tilgangen av psykologer gitt den nåværende utdanningskapasitet. I et etterfølgende kapittel vil vi ta for oss den sannsynlige etterspørsel etter psykologer i årene som kommer. Dette vil gi oss anledning til å se nærmere på forholdet mellom tilbud og etterspørsel og på hvilke tilpasninger som bør gjøres når det gjelder dimensjoneringen av psykologutdannelsen.

Om tilgangen på psykologer

I en yrkesundersøkelse av psykologer foretatt våren 1983 (Ommundsen et al., 1984) anslås tallet på psykologer til 1656. Den dominerende utdanningsvei er gjennom cand. psychol. studiene i Oslo og Bergen. Cand. psychol. eksamen ble avviklet første gang i Oslo i 1948, og i Bergen i 1973. I tidsrommet 1948 til 1983 ble det i Oslo uteksaminert 1.234 psykologkandidater, og i Bergen i tidsrommet 1973 til 1983 — 313. Det samlede antall psykologkandidater til og med 1982, utgjør altså 1.547. Diskrepansen mellom de to tall, mellom 1.656 og 1.547, utgjøres av psykologer som har en annen utdanningsbakgrunn enn cand. psychol. eksamen. Dette forteller at nærmere 95 % av psykologene har avlagt norsk embetseksamen i psykologi.

I psykologpopulasjonen som inngikk i yrkesundersøkelsen av 1983, er det 28, som har nådd pensjonsalder. I løpet av 1983 er det kommet til 112 nye psykologer og ytterligere 6 har passert pensjonsgrensen. Den totale psykologstand i Norge våren 1984 kan følgelig anslås til 1.740.

Det første spørsmål vi vil ta for oss er veksten av psykologstanden fra 1948 og frem til i dag. Vi vil begrense oss til summen av tallet på psykologkandidater som er blitt uteksaminert i Oslo og Bergen. Disse tallene er angitt på tabell 1.

Tabell 1.
Veksten i tallet på psykologkandidater fra 1948 til 1984.

År	Antall	År	Antall
1948	9	1966	353
1949	24	1967	387
1950	43	1968	416
1951	59	1969	471
1952	88	1970	533
1953	118	1971	599
1954	146	1972	679
1955	173	1973	734
1956	190	1974	820
1957	208	1975	888
1958	225	1976	988
1959	234	1977	1075
1960	258	1978	1149
1961	274	1979	1240
1962	290	1980	1344
1963	303	1981	1437
1964	313	1982	1547
1965	326	1983	1659

Tabellen viser at det i tidsrommet 1948 til 1968 i gjennomsnitt ble uteksaminert ca. 20 nye psykologkandidater hvert år, mens den årlige kandidatproduksjon fra 1969 til 1984 har ligget på 83. Hvis vi ser på de siste 5 år — har den årlige tilvekst ligget på 102. Dette tall kan følgelig sies å stå for den aktuelle nasjonale studiedimensjonering når det gjelder embetseksamen i psykologi.

Hvis vi regner med en gjennomsnittlig yrkesaktiv periode på 40 år, kan man fra disse tallene slutte at det fra ca. 2009 vil gjøre seg gjeldende et erstatningsbehov på ca. 80 psykologer i året.

Når man skal vurdere erstatningsbehov er det flere forhold som må tas i betraktning. I stedet for å se på eksamenår, vil det gi et bedre utgangspunkt å rette oppmerksomheten mot fødselsår. I tillegg til forventet avgang gjennom alder og pensjonering, vil det være relevant også å ta med forventet avbrudt yrkeskarriere gjennom tidlig død og invaliditet, skifte av yrkesidentitet og utvandring. Skifte av yrkesidentitet må antas å ville utgjøre nokså ubetydelige tall, på bakgrunn av at vi står overfor en relativt lang yrkesutdannelse. Når det gjelder avgang gjennom utvandring må vi kunne regne med en tilsvarende tilgang gjennom innvandring — og at de to tall vil stå i noenlunde balanse. Tidlig død (dvs. dødsfall før pensjonsalder) kan med forbehold estimeres til

Tabell 2.

Estimert avgang psykologstand 1983
på grunn av oppnådd pensjonsalder.

År	Antall	År	Antall
1986	10	2006	39
1987	10	2007	43
1988	12	2008	49
1989	16	2009	78
1990	18	2010	68
1991	21	2011	93
1992	14	2012	88
1993	23	2013	87
1994	31	2014	96
1995	21	2015	112
1996	14	2016	112
1997	23	2017	96
1998	22	2018	77
1999	12	2019	77
2000	15	2020	59
2001	15	2021	44
2002	16	2022	19
2003	25	2023	4
2004	24	2024	1
2005	31		

ca. 1 pr. 440 pr. år, og invaliditet til ca. 1 pr. 1000 pr. år, hvis man holder seg til en 5-årsperiode (kfr. Bakdal, 1983). Den langt viktigste avgangsfaktor vil skyldes oppnådd pensjonsalder.

Yrkesundersøkelsen av 1983 gir data om aldersfordelingen blant norske psykologer. Hvis vi tar utgangspunkt i en pensjonsalder på 67 år, kan vi regne oss frem til hvilket erstatningsbehov som vil bli aktuelt i årene som kommer. Tabell 2 gir en oversikt over stipulerte avgangstall på grunn av oppnådd pensjonsalder.

Hvis vi legger til den estimerte avgang på grunn av invaliditet og tidlig død, må tallene ovenfor påplusses med 3—4 pr. år for den første halvdel av perioden. Det er relativt små tall det dreier seg om — formodentligvis mindre tall enn de som må påplusses for å korrigere for at mange vil fortsette i full yrkesaktivitet utover aldersgrensen. Hva tallene forteller oss er at erstatningsbehovet for psykologer frem til år 2000 bare vil være ca. 17 pr. år. I perioden 2001 til 2005 vil erstatningsbehovet øke til 22 pr. år, i perioden 2006 til 2010 til ca. 55 pr. år og fra 2011 (til 2016) komme opp i ca. 98 pr. år. Fra ca. 2010 er det altså til stede et erstatningsbehov som forutsetter den samme studiekapasitet som den vi har i

dag. For å få kandidattallet opp i ca. 100 fra 2010 er det nødvendig med en studiedimensjonering på linje med den nåværende allerede 5—6 år tidligere.

Hvorledes vil den norske psykologstand utvikle seg tallmessig frem til 2010 hvis den nåværende utdanningskapasitet opprettholdes? Vi har tidligere nevnt at psykologpopulasjonen våren 1984 kan anslås til 1.740, og at vi for øyeblikket står overfor en kandidattilgang på 102 pr. år. Tabell 3 gir en oversikt over den forventede vekst i psykologpopulasjonen under forutsetning av at den nåværende kandidatproduksjon og yrkesaktivitet forblir uendret.

Hva tabellen forteller er at det pr. 1/1-85 forventes å være ca. 1.800 psykologer i Norge, og at dette tallet vil stige til ca. 2.300 i 1990, til ca. 3.100 i år 2000, og til ca. 3.800 i 2010.

Når det gjelder jobbsituasjonen i årene som kommer er det nettotilgangen av psykologer som påkaller interesse. Nettotilgangen vil si tilgangen fratrukket avgangen. Det er denne tilgangen det må skaffes nye jobber til. Den beregnede nettotilgangen er angitt på tabell 4.

Fra 1985 til 2004 er det altså nødvendig med en årlig tilgang på ca. 85 nye psykologjobber. Fra 2005 til 2010 vil situasjonen endre seg og bare kreve en årlig tilgang på ca. 50 nye jobber. Fra og med 2011 vil behovet for nye jobber som blir ledige ved naturlig avgang stort sett tilsvare tilgangen på nye psykologer. Systemsettingssituasjonen for psykologer er proble-

Tabell 3.

Estimert vekst i tallet på psykologer ved nåværende utdanningskapasitet.

År	Antall	År	Antall
1885	1836	2000	3112
1886	1931	2001	3199
1887	2023	2002	3286
1888	2115	2003	3372
1889	2205	2004	3449
1890	2291	2005	3527
1891	2375	2006	3598
1892	2456	2007	3664
1893	2544	2008	3723
1894	2623	2009	3776
1895	2694	2010	3800
1896	2775	2011	3834
1897	2863	2012	3843
1898	2942	2013	3857
1899	3022	2014	3872

Tabell 4.

Estimert nettotilgang på psykologer ved nåværende utdanningskapasitet.

År	Tilgang	Vekst i % året før	År	Tilgang	Vekst i % året før
1985	95	5,1	2000	87	2,7
1986	92	4,7	2001	87	2,7
1987	92	4,5	2002	86	2,6
1988	90	4,2	2003	77	2,2
1989	86	3,9	2004	78	2,2
1990	84	3,6	2005	71	2,0
1991	81	3,4	2006	66	1,8
1992	88	3,5	2007	59	1,6
1993	79	3,1	2008	53	1,4
1994	71	2,7	2009	24	0,6
1995	81	3,0	2010	34	0,8
1996	88	3,1	2011	9	0,2
1997	79	2,7	2012	14	0,3
1998	80	2,7	2013	15	0,3
1999	90	2,9	2014	—	—

matisk altså først og fremst i tidsrommet frem til år 2005. I dette tidsrom vil det bli nødvendig å skaffe arbeid til 1.700 flere psykologer enn vi har i dag.

Er det realistisk å regne med at det i 20-årsperioden 1985 til 2005 vil kunne skaffes tilveie et så stort antall psykologjobber? Det er svaret på dette spørsmål som må være avgjørende for hvordan man skal stille seg til studiedimensjonering.

Vi skal i det følgende gå litt inn på utsiktene når det gjelder arbeidsmarkedet for psykologer.

Om tilgangen på psykologjobber

En vanlig fremgangsmåte for estimering av en yrkesgruppes fremtidige sysselsettingssituasjon er å se på hvilken økonomisk vekst som kan forventes på de arbeidsområder hvor gruppen har sin forankring, og ut fra disse veksttall anslå den stillingsvekst som sannsynligvis vil komme yrkesgruppen til del.

Nesten halvparten av den norske psykologstand har sitt virke innenfor den offentlige helsesektor. Hvilken vekst som vil finne sted innenfor denne sektor er derfor av vesentlig betydning.

I boken *Helseplan for 80-årene* blir det pekt på at det norske helsevesen i årene 1972 til

1980 gjennomgikk en eventyrlig ekspansjon, med en reell vekst på ca. 3,9 % pr. år — særlig var veksten høy i annen halvdel av 70-årene. Ved inngangen til 80-årene har situasjonen forandret seg dramatisk. I 1979/80 økte det offentlige tilskudd til helsevesenet ikke mer enn det som var nødvendig for å dekke de økte kapitalkostnader som følge av nybygg. Fra 1981 til 1982 gikk den norske nasjonalinntekt en smule ned, og heller ikke fra 82 til 83 har det vært snakk om vekst av betydning. Forfatterne av helseplanen finner det forståelig at helseutgiftene må tilpasses den økonomiske situasjon, men de argumenterer likevel sterkt for at helsetjenesten i gjennomsnitt bør få en reell vekst på 2 % i året frem til 1990. Såvidt vites har veksten de siste tre år ligget noe under denne målsetning og det er små muligheter for at det vil skje noen vesentlig større vekst i de nærmeste år. Om personalbehovet innenfor sektoren sier helseplanens forfattere:

«Når det gjelder helsepersonell, sitter helsetjenesten på en tidsinnstilt bombe. Tilgangen på fagpersonell øker med 4–8 % pr. år, mens veksten i de økonomiske rammer vil være vesentlig lavere (1–3 %). Da må eksplosjonen komme før eller senere. For å unngå arbeidsløshet blant helsepersonell og ukontrollert vekst i private markeder for helsetjenester foreslår vi en reduksjon i utdanning av helsepersonell» (p. 254).

I de tidligere omtalte beregninger av etterspørselen etter leger for tidsrommet 1982–2000 er det blitt regnet med en ramme for den økonomiske vekst i helsetjenesten på 1,2 % pr. år. Noen vil mene at dette vekstanslag er satt for høyt, andre kanskje at det er satt for lavt. Det er imidlertid verdt å merke seg at nøyaktig det samme rammetall er blitt foreslått i Sverige.

I forbindelse med utredningen om ny svensk psykologutdanning i 1981, ble også psykologenes fremtidige arbeidsmarked trukket inn i bildet. Det blir vist til at de fylkeskommunale langtidsbudsjetter for 1981–85 bare gir rom for en vekst i tallet på psykologer på 1 % pr. år, i motsetning til en planlagt vekst på 3,4 % for perioden 1980–84. Heller ikke i primærkommunenes langtidsanslag for 1980–90 gis

det plass for en større vekst enn ca. 1 % pr. år. Dette må sees i forhold til at det i årene 1971—80 var en årlig vekst på ca. 4,5 %. Konklusjonen er at man må se i øynene at de offentlige arbeidsmarkeder hvor psykologene hittil har hatt sin hovedforankring, går inn i en periode med svært liten vekst. Derimot er det grunn til å regne med en større vekst innen det private næringsliv. Ut fra en samlet vurdering kommer utredningsutvalget frem til «att det finns ett arbetsmarknadsbehov av ca. 150 psykologer årligen fram till 1985 . . . med motsvarande utveckling under senare hälften av 1980-talet skulle det föreligga . . . under tiårsperioden 1981—1990 . . . et årlig behov av mellan 140—160 psykologer» (p. 99). Siden Sverige har omtrent dobbelt så mange innbyggere som Norge, vil en overføring av den svenske prognose hos oss gi en forventet etterspørsel på ca. 75 psykologer i året.

Et moment som må tas i betraktning er at de behovstall det svenske utvalg legger seg på, utgjør en årlig vekst i den svenske psykologstand på ca. 2,9 %. Utvalget antar med andre ord at det vil finne sted en større etterspørsel etter psykologer enn vekstprognosene for de offentlige sektorer, hvor psykologene hittil har funnet en plass, skulle tilsi.

Hvis vi for et øyeblikk retter blikket mot USA, er det et par forhold som påkaller oppmerksomhet. I 1981 hadde APA ca. 52.000 medlemmer som var bosatt i USA, og samme år ble det utseksaminert ca. 3.200 nye psykologer.

Ca. 70 % av alle amerikanske psykologer er medlemmer av APA. Dette innebærer altså at man i USA står overfor en vekstprosent på 4,3. Men samtidig er det viktig å trekke frem at man her har en noe mer balansert aldersfordeling — slik at nettotilgangen kan anslås til i underkant av 4 %. Tilgangen viste en nedgang på 6 % fra 1981 til 1982 (den første siden 1965), og det blir antatt at tilgangen vil fortsette å synke litt i årene som kommer. Parallelt med dette ventes erstatningsbehovet for psykologer som passerer pensjonsalderen å gå opp og nå ca. 800 pr. år i begynnelsen av 90-årene. Dette betyr at man om noen år vil komme ned i en nettotilgang på ca. 3 %.

Finansdepartementet utgav i 1983 en perspektivanalyse over den forventede sysselsettings-situasjon i Norge i tiden frem til år 2000. Noen hovedtall fra denne analyse er gjengitt i tabell 5.

Man venter at sysselsettingen innen den offentlige sektor i årene 1980—90 vil øke med ca. 0,8 % pr. år, og i årene 1990 til 2000, med ca. 0,6 % i året.

Når det gjelder de forskjellige undersektorer, antas helsetjenesten m.v. å få en sysselsettingsvekst på 1,1 % årlig i åttiårene og 1,0 % i nittiårene. For undervisning og forskning ventes en vekst på 0,7 % årlig i 80-årene og en vekst på 0,5 % årlig i nittiårene. Dette er meget beskjedne veksttall. At vi står ovenfor en helt ny situasjon fremgår av at helsetjenesten m.v. har hatt en vekst på ca. 5,8 % årlig i 1977/81,

Tabell 5.
Sysselsettingssituasjonen i Norge — Årlige tilvekstrater i årsverk.

	Regnskapstall			Prognosetall	
	1962—70	1970—77	1977—81	1980—90	1990—2000
Landet som helhet	1,0	1,0	1,0	0,5	0,0
Off. sektor	3,9	4,0	3,8	0,8	0,6
Off. administrasjon	2,9	3,8	3,1	0,7	0,5
Forsvar	1,6	0,1	1,2	0,1	0,0
Undervisning og forskning	5,4	3,1	3,2	0,7	0,5
Helsetj. m.v.	5,3	7,7	5,8	1,1	1,0
Annen off. tjeneste-produksjon	3,8	2,1	2,5	0,6	0,3

og undervisnings- og forskningssektoren — en årlig vekst på ca. 3,2 % i samme tidsrom.

Det er selvsagt en betydelig usikkerhet forbundet til slike sysselsettingsprognoser, men det er uklokt ikke å ta et visst hensyn til dem, i allefall hvis man står utenfor de sentrale makt-politiske sirkler.

Når vi trekker frem vekstprognosene er det fordi arbeidsmarkedet for psykologer i høy grad vil bli bestemt av hvor mange nye psykologer som må skaffes arbeid sett i forhold til det nåværende antall. Psykologtallet kan ekspandere, gjennom en vekst på områder hvor psykologene fyller en bestemt funksjon, og gjennom psykologenes inntreden på andre yrkesgruppers stillings- og arbeidsområder. Men denne siste ekspansjonsform vil alltid være tidkrevende.

Som vi tidligere har vært inne på står man, når det gjelder norske psykologer for øyeblikket overfor en nettotilgang på over 5 % pr. år. Dette er en sterkere vekst enn den man finner i Sverige og i USA. Hittil har helsesektoren sysselsatt nesten halvparten av norske psykologer, og sektoren har inntil nylig vokst med omlag 5 % pr. år. Hvis denne sektor går inn i en periode med bare ca. 1 % årlig vekst, og denne vekstnedgang også vil gjelde for psykologer, vil etterspørselen etter nye psykologer «droppe» fra ca. 50 til ca. 10 pr. år. Spørsmålet blir da hvor de ca. 40 skal ta veien.

Inntil nå har privat praksis fremstått som et alternativt marked for kliniske psykologer. Tallet på privatpraktiserende har økt vesentlig over de senere år (fra ca. 2 % i 1972 til 5 % i 1982), og trygdeutbetalingene til psykologer (uttrykt i faste kroner) har over de siste 3—4 år økt med ca. 20 % pr. år. (Christiansen, 1983). I og med de nye lover om fylkeshelse-tjenesten, hvor trygdetakstene reduseres og hvor det skal gis driftstilskudd bare til utvalgte psykologer, vil ekspansjonen innen dette marked sannsynligvis stoppe opp. De nye lover fører til en skjerpet offentlig budsjettkontroll med alle helsetjenester. Det er mulig at noen psykologer etter en tid vil forsøke å livnære seg som privatpraktiserende uten trygdekasse-refusjon og uten offentlig driftstilskudd, men dette vil neppe bli mange. Det vil dessuten neppe bli svært mange som vil etablere seg

basert på trygdekasserefusjoner alene — siden dette i alminnelighet vil innebære å gi opp en fast stilling.

Dette er igjen en følge av at det for opp-nåelse av trygderefusjon er nødvendig med arbeidserfaring innen helsevesenet, en erfaring som det er vanskelig å få uten å ha innehatt en fast ansettelse. Bakgrunnen for dette igjen er at det gjenstår relativt få tidsbegrensede utdanningsstillinger for psykologer. Konklusjonen må derfor bli at man i årene som kommer neppe kan gjøre regning med at det vil bli noen *vesentlig* høyere ekspansjon i private enn i offentlige helsetjenester.

Vi vil påny trekke noen forbindelseslinjer med utviklingen i USA. En faktor som over den siste 10-årsperioden her har motvirket en opphopning av arbeidsløshet blant psykologer, er en dreining av kompetanseoppbygging fra akademisk til klinisk psykologi, og innenfor klinisk psykologi — en dreining fra offentlig ansettelse til privat praksis. Andelen privatpraktiserende blant kliniske psykologer ble i begynnelsen av 70-årene anslått til ca. 12 %, og i begynnelsen av 80-årene til ca. 30 %.

Det nå strengt offentlige regulerte marked for helsetjenester i Norge vil legge hindringer i veien for en tilsvarende utvikling her i landet.

Stillet overfor begrensede ekspansjonsmuligheter innenfor helsesektoren er det naturlig å rette blikket mot skolesektoren, dvs. mot den sektor som i dag sysselsetter den nest største andel av norske psykologer. Ifølge yrkesundersøkelsen av 1983 har ca. 400 psykologer sin arbeidsplass innen denne sektor, hvilket utgjør ca. 27 % av psykologstanden. Tallet på psykologer innen sektoren har i løpet av de 10 siste årene økt i takt med veksten i den samlede psykologstand. Men hva med fremtiden? Er det mulig å regne med at skolesektoren vil fortsette å ekspandere som før, at den vil fortsette å være en avtager av ca. 25 nye psykologer i året?

Barnetallet vil i årene som kommer gå nedover, og de offentlige skolebudsjetter vil nok i noen grad komme til å avspeile dette.

Tabell 6 gir en oversikt over den forventede befolkningsutvikling i Norge for ulike aldersgrupper i tidsrommet 1980 til 2000. (Gjengitt

Tabell 6.
Befolkningsutviklingen i Norge
1980 til 2000 (I 1000).

	1980	1990	2000
Barn førskolealder (0-6 år)	375	331	318
Barn skolealder (7-15 år)	590	475	432
Elever videregående skole	184	195	160
Studenter m.v.	74	85	85
.....			
Eldre (67 år og mer)	525	617	606
Eldre (80 år og mer)	122	162	196

etter Finansdepartementets perspektivanalyse, 1983).

Som det fremgår av tabellen ventes barnetallet både i førskolealder og i grunnskolealder og i de videregående skoler å gå vesentlig ned fra 1980 til 2000. Samlet er det snakk om en reduksjon på hele 240.000 barn og unge.

Mens barnetallet ventes å gå sterkt ned, ventes befolkningstallet i de eldre aldersgrupper å gå opp. Gruppen 67 år og mer — ventes å øke med 92.000 i åttiårene, og gruppen 80 år og eldre — ventes å øke med 74.000 fra 1980 til år 2000. Ut fra disse tall må man vente at det i de nærmeste 20 år vil bli større vekst i etterspørselen etter gerontopsykologer enn etter barnepsykologer.

Det ble for ett år siden utgitt en offentlig utredning om PP-tjenestens fremtidige oppgaver og personalbehov. I denne utredning — gjerne kalt Flekkøyutvalgets utredning — blir det fremholdt at en fast minstenorm for PPT med en fagstilling pr. 900 barn (i alderen 0—19 år), vil medføre en reduksjon fra 1322 stillinger i 1983 til 1176 stillinger i år 2000, altså en reduksjon på ca. 11 %.

Det beste man fra psykologhold kan håpe på er at PP-tjenesten stort sett vil beholde sin tallmessige stilling. En vekst på psykologsiden av PPT på mer enn 1 % pr. år er det neppe realistisk å regne med. En vekst på dette nivå utgjør en tilgang på 4—5 nye psykologstillinger i året. Dette reiser følgende spørsmål: Hvor skal resten av de 25 (som tradisjonelt har gått til skolesektoren) nå finne arbeid?

Psykologprofesjonen står i dag overfor denne problemstilling: Hvor skal 40 av de 50 som tradisjonelt har gått til helsesektoren hvert år, finne arbeid i fremtiden? Hvor skal 20 av de 25 som tradisjonelt årlig har gått til skolesektoren nå finne arbeid?

Samlet kan det bli snakk om å finne et nytt arbeidsmarked for ca. 60 nye psykologer i året.

Hvis vi holder helse- og skolesektoren utenfor, har det over årene åpnet seg en plass på arbeidsmarkedet for ca. 25 nye psykologer i året. Kan denne delen av arbeidsmarkedet forventes å absorbere et langt større antall? Våre vekstprognoser er skjematisk. Selv om vi øker den forventede psykologtilgang til helse- og skolesektoren med det dobbelte av hva vi her har gjort, er det nødvendig med en nesten tredobling av arbeidsplassene utenfor helse- og skolesektoren. Forventningen om en slik vekst er neppe særlig realistisk.

Hvilke muligheter er det da som er til stede? En mulighet er at psykologene vil kunne ekspandere på andre yrkesgruppers arbeidsområde, at de i økende grad vil tiltre stillinger som ikke er spesielt øremerket for psykologer eller for fagpersonell med tilsvarende utdanning. Dette vil innebære at nye psykologer er villige til å tiltre stillinger som lønnsmessig ligger lavere enn ordinære psykologstillinger. Det er mye som taler for at det er nettopp dette som vil skje i årene som kommer. Ved å opparbeide seg erfaring på områder som grenser opp mot det psykologiske og som har innslag av psykologi, vil en nyutdannet kandidat styrke sin posisjon som senere søker til en ordinær psykologstilling. En slik inntreden på nye arbeidsområder kan i det lange løp føre til opprettelse av nye øremerkede psykologstillinger, men det kan også føre til en svekkelse av psykologenes lønns- og yrkesmessige status. Hva man vinner på den ene side, kan man tape på en annen.

En metning av det tradisjonelle arbeidsmarked for psykologer, vil over tid kunne føre til opparbeidelse av nye markeder, men en må samtidig regne med at ikke alle kandidater er like beredt til å bevege seg inn i nye og ukjente territorier. En del vil kvie seg for å ta et slikt skritt, og disse vil vi finne som registrerte arbeidsløse psykologer.

Fremskriving av aktuelle tendenser

Vi har hittil beskjeftiget oss med generelle utviklingslinjer basert på økonomiske og befolkningsmessige rammebetraktninger. Vi vil nå rette blikket mot endel langt mer konkrete forhold.

Arbeidsmarkedet for psykologer vil, som nevnt, være avhengig av tilgangen på psykologjobber. Den sannsynlige tilgang på psykologjobber i årene som kommer kan estimeres ut fra utviklingstendensene over de senere år. En mulig fremgangsmåte for en slik estimering er å fremskrive de endringer som har funnet sted i tallet på stillingsutlysninger i Psykologforeningens tidsskrift. Undertegnede har tidligere argumentert for at jobbsituasjonen for nye kandidater stort sett må kunne sies å være tilfredsstillende hvis tallet på stillingsutlysninger på årsbasis ligger på det dobbelte av kandidattilgangen (Christiansen, 1983). Kommer utlysningstallet under dette nivå, kan situasjonen fort bli kritisk. Resonnementet innebærer helt konkret at hvis tallet på stillingsutlysninger kommer under ca. 200 pr. år, er det grunn til å føle bekymring for utviklingen.

Tabell 7 gir en oversikt over antall stillingsutlysninger over de siste fire år.

Hvis tallet på stillingsutlysninger skulle fortsette å synke med samme prosentvise nedgang som for 1982/83 (dvs. med 6,1 %), vil det gå 5 år før man kommer ned på det kritiske nivå.

Hvis man ser på de prosentvise endringer for perioden 80/83 er det en viss akselerasjon som preget bildet. Endringstakten 81/82 er ca. 21 % høyere enn den i 80/81, og endringstakten 82/83 ca. 35 % høyere enn den i 81/82. Hvis vi antar at tallet på stillingsannonser vil fortsette å synke med den gjennomsnittlige endringstakt for de siste to år, vil vi allerede om 3 år (i 1986/87) komme ned på det kritiske punkt. En fremskriving av utviklingstendensen over de siste år antyder at vi om ganske kort

Tabell 7.

Antall stillingsutlysninger for årene 1980 til 1983.

	1980	1981	1982	1983
Antall utlysninger	321	309	295	277
Endring i % året før	—	÷ 3,7	÷ 4,5	÷ 6,1

Tabell 8.

Ledighetstall for psykologer over de fire siste år.

Måned	1980	1981	1982	1983
Januar	4	5	13	23
Februar	4	2	11	20
Mars	3	1	7	17
April	4	1	10	17
Mai	3	3	7	19
Juni	4	12	18	22
Juli	9	15	22	30
August	4	20	21	31
September	3	9	10	23
Oktober	3	12	7	24
November	2	7	6	19
Desember	1	7	9	18
Sum	44	94	141	263
Vekst i % året før	—	113,6	50,0	86,5

tid vil få en vesentlig lavere tilgang på nye stillinger enn vi vil ha tilgang på nye psykologkandidater. Dette kan føre til en raskt økende arbeidsledighet blant psykologer, også blant psykologer som er villige til å søke psykologstillinger hvorhen de måtte finnes.

En viss arbeidsledighet blant psykologer er imidlertid allerede til stede. Yrkesundersøkelsen fra våren 1983 rapporterer om 32 arbeidsløse psykologer, hvilket utgjør ca. 1,8 % av totalen.

Overfor er vist ledighetstallene — måned for måned — for de fire siste år slik de er blitt journalført ved Fylkesarbeidskontoret for Oslo/Akershus og ved Arbeidsformidlingen i Bergen.

Ideelt sett burde det selvsagt ikke forekomme noen arbeidsledighet blant psykologer. På den annen side burde det ideelt sett heller ikke forekomme at psykologstillinger stod uten søkere, selv om stillingene var plassert i lite attraktive strøk av landet. Før mange utkantstillinger blir besatt er det grunn til å regne med en viss opphopning av arbeidssøkende psykologer i de universitetsbyer hvor psykologutdannelsen er lokalisert. Dette er ikke noe som er særegent for norske forhold. Hva som er værst, arbeidsløse psykologer eller udekkede behov for psykologtjenester — kan i alle fall diskuteres.

Tallene i tabell 6 viser at det har vært en betydelig økning fra år til år i de samlede ledighetstall for psykologer. Mens vi i 1980 hadde 44 ledighetsmåneder, var dette tallet i 1983 kommet opp i 263, altså en økning på nærmere 500 %.

Hvor stor arbeidsledighet er det rimelig å akseptere før man griper til handling for å redusere tilgangen på nye psykologer? Nokså vilkårlig vil vi hevde som en kritisk størrelse at tallet på arbeidsløse på mer *permanent* basis ikke må overstige 3 % av dagens psykologstand, hvilket vil si at den ikke må overstige 52 års-arbeidsløse, hvilket igjen vil si — regnet på månedsbasis — at den ikke må overstige 624 ledighetsmåneder i året. En arbeidsløshet på 52 svarer til at halvparten av den årlige kandidatproduksjon er å finne som arbeidsløse i 12 måneder etter eksamen, eller at samtlige nye kandidater møter en ledighetsperiode på et halvt år.

Det spørsmål en må stille seg er hvor lang tid det vil ta før psykologledigheten når dette kritiske nivå, gitt en fortsettelse av den utvikling som har funnet sted over de siste fire år?

En fremskriving av ledighetstallene kan gjøres ved å anta en ledighetsøkning fra år til år tilsvarende den gjennomsnittlige årlige økning for perioden 1980/83. Den gjennomsnittlige årlige ledighetsvekst for denne periode er 83 %. Hvis denne økningstakt fortsetter vil vi allerede i 1985 ha passert den toleransegrense som er nevnt ovenfor.

En annen fremskrivingsmåte vil være å anta at økningen i arbeidsledigheten vil følge den absolutte ledighetsvekst som har skjedd i 1982/83. Dette innebærer en årlig økning på 122 ledighetsmåneder. Gitt denne vekstrate vil den kritiske grense først bli nådd i 1987. Men denne fremskrivingsmåte kan sies å være nokså optimistisk.

Både en fremskriving av tallet på stillingsutlysninger og av foreliggende ledighetsstatistikk, tyder på at man allerede om et par tre år, kanskje enda før, vil stå overfor betydelige sysselsettingsproblemer blant psykologer. Dette bringer oss over på det neste spørsmål, hva som kan gjøres for å forebygge problemene.

Dimensjoneringen av psykologutdannelsen

Rent generelt må det kunne sies at det er all mulig grunn til å betvile at det i tidsrommet frem til år 2000 vil dukke opp ca. 1.700 nye psykologstillinger. På den annen side er det klart at psykologutdannelsen kan gi inngangsbillett til nye jobbmarkeder. Men det er her også en tidsfaktor til stede. Opparbeidelse av nye arbeidsområder tar tid. Hovedproblemet når det gjelder tilgangen på nye psykologer er ikke antallet i og for seg, men antallet — sett i forhold til det antall psykologer som i dag er beskjeftiget utenfor helse- og skolesektoren.

Hva man etter min oppfatning, i første omgang burde tilstrebe, er å få tilveksttakten ned under 4 %. Dette innebærer at tallet på nye kandidater må reduseres til ca. 70 pr. år. I forhold til dagens utdanningsvolum er det snakk om en reduksjon på ca. 30 %. En slik reduksjon er imidlertid neppe nok til å avverge betydelige sysselsettingsproblemer i de kommende år. Skal dette unngås, vil det være nødvendig at det finner sted vesentlige studieplanendringer ved utdanningsinstitusjonene.

De fremtidige kandidater må i større grad enn hittil, tilføres kompetanse for arbeid i forvaltning og bedriftsliv, og for arbeid innen den kommunale helse- og sosialtjeneste, og her spesielt innen eldreomsorgen. En slik omlegging vil kreve ressurser. Det er lite trolig at utdanningsinstitusjonene vil stille ekstra ressurser til rådighet for en slik omlegging. De ressurser som er påkrevet, må skaffes gjennom de innsparinger som følger av et redusert studentoptak.

Den kommunale helse- og sosialtjeneste er et prioritert område for offentlig innsats. Psykologene er imidlertid ikke blitt tildelt noen plass i de utbyggingsplaner som foreligger. Til tross for dette har en liten gruppe psykologer gått inn i dette arbeidet. De erfaringer som er blitt høstet er udelt positive (Christiansen et al., 1983). Men det fremgår at grunnutdannelsen i dag ikke er god nok. Å arbeide som ene psykolog i et distrikt er langt mer krevende enn å tre inn i teamarbeid i en 2. linjeinstitusjon.

Det annet ekspansjonsområdet er bedrifts- og arbeidsliv. Dette blir mange steder i dag sett på som et fremtidig arbeidsområde for et stort antall psykologer. I en beskrivelse av fremtids-

utsiktene for psykologer i USA, skriver Stapp & Fulcher (1983):

« . . . further constraints in budgets at the federal, state and local government level will mitigate against growth in public sector jobs in the near future, and increasing percentages will have to rely on employment in the private sector . . . few psychologists receive explicit training that prepares them for employment in business or other non-academic, non-service settings. If employment in these settings is to increase substantially, it will become necessary to supplement psychological training with the particular skills that these settings require» (p. 1319).

Et sentralt område vil her være industri- og organisasjonspsykologi, men også andre kunnskapsfag vil være relevante. Det er forøvrig viktig å understreke at man i næringslivet som regel finner en sterkere vektlegging av personlig skikkethet enn utdanningsmessig profesjonstilhørighet.

Sammendrag

Det er ingen lett sak å utarbeide prognoser angående det fremtidige arbeidsmarked for psykologer. Usikkerheten vil nødvendigvis bli større, jo lengre tidsrom det dreier seg om.

Hvis vi holder oss til de nærmeste 20 år, er det er par forhold som påkaller oppmerksomhet. Den norske psykologpopulasjon av i dag er preget av en meget skjev aldersfordeling. Dette fører til at det i tiden frem til litt etter århundreskiftet vil være liten naturlig avgang. Fra 2010 vil denne situasjonen endres, og det vil oppstå et erstatningsbehov på størrelse med den nåværende tilgang på nye psykologer. For å imøtekomme erstatningsbehovet vil det fra ca. 2005 være påkrevet med et opptakstill til psykologstudiene på linje med det nåværende.

Et endret opptakstill fra sommeren 1984 vil først gi seg utslag 5 år senere, dvs. fra 1989. Det springende punkt blir dermed hvilken etterspørsel som vil gjøre seg gjeldende for psykologer i 15-års perioden mellom 1990 til 2005.

Ut fra forskjellige synspunkter er vi kommet til at det nåværende utdanningsvolum er for

høyt — ikke i forhold til ideelle behov for psykologtjenester, men i forhold til arbeidsmarkedets sannsynlige tilbud på nye psykologstillinger. Vi har antydnet at studentopptaket bør reduseres med ca. 1/3. En slik reduksjon vil føre til at vi i den nevnte 15 års periode vil få en redusert kandidattilgang på ca. 450.

Det er grunn til å tro at det endog med en slik reduksjon vil oppstå en del sysselsettingsproblemer for nye psykologer. Dette vil bl.a. være en følge av at man ikke i tide har latt seg påvirke av de økonomiske signaler og foretatt de omlegginger som disse burde tilsi.

Det er to omlegginger som er aktuelle. Den ene gjelder reduksjonen i studieplasser, den annen gjelder en styrkelse av visse sider ved psykologutdannelsen slik at de nye kandidater er skikket til å fylle de jobber de vil bli tilbudt på arbeidsmarkedet.

Den siste omleggingen er betinget av den første. En styrking av utdannelsen krever undervisningsressurser, og slike ressurser kan i dag bare skaffes gjennom innsparinger på annet hold.

Vi har fremholdt at det er psykologprofesjonen selv som må bære ansvaret for profesjonens fremtid. Med dette mener vi at det er viktig å reagere proaktivt på de samfunnsmessige endringer vi nå står overfor. Å vente på utspill fra andre, for dernest å reagere på disse, kan i dagens situasjon medvirke til å undergrave profesjonens stilling. Det vil unektelig være trist hvis man skulle komme i den situasjon ved de psykologiske læresteder at de ble pålagt nedskjæringer på grunn av sviktende studenttilgang. Forfatterne av «Helseplan for 80-årene» refererer til personalforholdene i helsesektoren som en tidsinnstilt bombe. Ennå har ikke bomben blitt utløst for psykologenes vedkommende, men lunten er antent og nærmer seg sprengkammeret. Sannsynligvis er det for sent å slukke lunten, men det er liten grunn til å vente på smellet før man foretar seg noe med psykologutdannelsen.

Referanser

Ammundsen, R., Engvik, H. & Myklebust, J. P. *Psykologprofesjonen i Norge ved inngangen til 80-årene*. Manuskript. Oslo: Psykologisk institutt, 1984.

- Bakdal, B. Utbudet av psykologer. *Dansk Psykolog Nyt*, 1983, 37, (18), 491-492.
- Blich Holst, H. Lægetallet stiger. *Tidsskrift for Den Norske Lægeforening*, 1933, 53, 609-611.
- Christiansen, B. Arbeidsmarkedet for psykologer idag og imorgen. *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 1983, 20, 91-99.
- Christiansen, B., Iversen B. & Stephansen, M. *Psykologtjenesten i kommunene*. Norsk Psykologforenings Monografiserie, 1983: 9.
- Finansdepartementet: *Perspektivberegninger for norsk økonomi til år 2000*. Oslo: Universitetsforlaget, 1983. (NOU 1983:37).
- Grund et al. *Helseplan for 80-åra*. Oslo: Universitetsforlaget, 1982.
- Kirke- og Undervisningsdepartementet: *Pedagogisk-psykologisk rådgivningstjeneste — behov, arbeidsoppgaver og organisasjonsmodeller*. Oslo: Universitetsforlaget, 1983 (NOU 1983:4).
- Samnordisk arbeidsgrupp för prognos- och specialistutdanningsfrågor: *Läkartilgång och efterfrågan i Norden*. Stockholm, 1982.
- Stapp, J. & Fulcher, R. The employment of APA-members: 1982. *American Psychologist*, 1983, 38, 1298-1320.
- Universitetet och högskoleämbetet: *Ny psykologutbildning. Betänkande av en arbetsgrupp tillkallad av UHÄ*. UHÄ-rapport 1981, nr. 14.